

Амир Темурнинг ўзбек давлатчилиги тарихида тутган ўрни ҳақида

Бобобекова Шоира - "Умид" ИДУМ ўқув
ишлари бўйича дир. ўринбосари,
Бобобеков Раҳимберди- Жиз ПИ
академик лицей ўқитувчиси

Аннотация: ушбу мақолада Амир Темур Амир Темурнинг ўзбек давлатчилиги тарихида тутган ўрни ҳақида фикрлар баён этилган.

Аннотация: В статье описывается роль Амира Темура в истории узбекской государственности.

Annotation: This article discusses the role of Amir Temur in the history of Uzbek statehood.

Калит сўзлар: Амир Темур, адолат, юрт тинчлиги, мамлакат фаровонлиги, маънавий мерос

Ключевые слова: Амир Темур, справедливость, мир страны, процветание страны, духовное наследие.

Keywords: Amir Temur, justice, peace of the country, prosperity of the country, spiritual heritage

Ватан ва халқ тарихида шундай буюк сиймолар бўладики, улар ўзининг даҳо қобилияти, элу юртига бўлган буюк муҳаббати, шижоати, садоқати билан янги даврнинг яратувчиси, асосчиси сифатида майдонга чиқади. Амир Темур Ватанимиз тарихида ана шундай буюк шахсдир.

Истиқлол шарофати ила мустабид совет ҳукмронлиги даврида ноҳақ қораланган Амир Темурнинг пок номи оқланди, бу зот сиймоси ўзбек халқининг тимсолига, фаҳри ва ғурурига айланди.

Президентимиз Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганларидек: “Агар ҳар бир халқ, ҳар бир давлат мустақил бўлмаса, бошқалар унинг нафақат деҳқонини, нафақат ишчисини, ҳаттоки шоиру олимини ҳам, давлат арбобини ҳам истаганча таҳқирлаши, инсоний шаънини тупроққа қориши мумкин экан.” [Мирзиёев Ш.М. 2017, 344 б.].

Дарҳақиқат, Темур Тарағайбек ўғли сиёсий кураш майдонига кириб келган XIV асрнинг 60 - йилларида мўғулларнинг Чигатой улусида бир ярим асрлик ҳукмронлиги давом этаётган, маҳаллий халқларга уларнинг зулми,

зуғуми туфайли тушкунлик, парокандалик, бош-бошдоқлик жараёни ҳамон давом этмоқда эди. Жамият озодлик ва тараққиётга бўлган манфаатларини ўзида мужассам этган, халоскор ва етакчига муштоқ эди.

Ана шундай оғир вазиятда ёш Темурбек Мовароуннаҳрнинг сиёсий майдонига кириб келди. У мавжуд вазиятни ақлу заковати ила тўғри баҳолаб, она-Ватанини мўғуллардан озод қилиш ва “миллатнинг дардларига дармон бўлиш”ни ўз олдига мақсад қилиб қўйди. Бироқ, Амир Темурнинг ўз олдига қўйган орзусини амалга оширишга Балх ҳокими ғаразгўй, ҳасадгўй Амир Ҳусайн тўсқинлик қилади. У Амир Темурнинг барча ишларига доимо панд беради.

Шу боис Амир Темур 1370 йилнинг баҳорида Амир Ҳусайн ўрнашиб олган Балх шаҳрига қўшин тортиб боради ва уни тор-мор келтиради. Амир Ҳусайнни қўллари боғланиб, Амир Темур хузурига олиб келинади. Бу ҳақда Амир Темур даври тарихчиси Шарафуддин Али Яздий ўзининг “Зафарнома” асаарида шундай ёзади: Соҳибқирон амирларига қараб: “Мен унинг қонидан кечганман ва ундан интиҳом олиш тарихига чизик тортганман”,-деди. Ушбу эпизоддан Амир Темурнинг кечиримлилиги, ёмонлик қилганларга ҳам яхшилиқ билан жавоб қайтаришдек юксак фазилати намоён бўлади. Амир Ҳусайн томонидан Хутгалон амири Кайкубод ўлдирилган эди. Амир Кайхусрав Хатлоний ҳақиқат сўраб, “...уни менга топширсинлар ва ундан шариат ҳукми бўйича қасос олайин”,- деб Соҳибқиронга арз қилди. Ҳазрат Соҳибқирон Кайхусравга таскин бериб: “Сен бу даъводан воз кечгил, сенинг биродарингнинг қони шундоқ ҳам уни тинч қўймайди”,- деди. [Али Яздий. 1994, 212 б.].

Тарихий манбаларнинг кўрсатишича, Чигатой улусининг-чингизийларнинг 1220-1360 йиллар ичидаги ҳукмронлиги даврида Самарқандда кўзга кўринарли бирорта ҳам ижтимоий бино қурилган эмас [Мўминов И. 1993, 26 б.].

Темур нима сабабдан ўз ҳокимиятининг маркази қилиб Самарқандни танлади? Бировлар бунга сабаб қилиб Темурнинг биринчи бўлиб эгаллаган

йирик шаҳри Самарқанд эканлигини кўрсатсалар, бошқа бироқлар бунинг сабаби Самарқанд об-ҳавосининг яхшилиги, табиатининг гўзаллигида деб тушунтирадилар. Яна бировлар эса Самарқанднинг қадимдан бери бутун дунёга маълум бўлганлиги, машҳур Афросиёб худди шу шаҳардан Турон мамлакатини бошқарганлигини Темурни ушбу шаҳарни пойтахт қилиб танлашига сабаб бўлган бўлса керак, деб тахмин қиладилар [Мўминов И. 1993, 26 б.].

Амир Темур томонидан жуда қадимий ва бой тарихга эга, қулай жуғрофий ҳудудда жойлашган Самарқанд давлат пойтахти сифатида танланди. Ҳақиқатдан ҳам Самарқанд “Зафарнома” асарида айтилганидек, “Даштининг фозиллигидан, боғларининг таровати, иморатларининг яхшилиги, сувларининг равонлиги шуҳратидан, бошқа диёрлардан хижил қиладиган ва турли шаҳар ва ўлкаларнинг рашкини келтирадиган ул муборак шаҳарни давлат байроғининг марказига айлантириб, пойтахт қилди. У (шаҳар) кўрғонининг қалъасини қуришга, олий иморатлар ва тиллакори қасрлар барпо этишга фармон берди... Натижада тез орада Самарқанд ул динпарвар жаҳондорнинг ҳукмронлиги ва адолати бахтига, ўта ободлигидан, аҳоли ва яшовчиларнинг кўплигидан, дунёнинг атроф ва чеккаларидан келиб-кетувчиларнинг серқатновлигидан, шу даражадага етдики, унинг овозасидан - шуҳрати Мисрни ортда қолдирди” [Али Яздий. 1994, 127 б.].

Дарҳақиқат, Амир Темур даврида Самарқанд ер юзининг сайқалига, обод ва гўзал, машҳур шаҳарга айланган эди.

Амир Темур даври тарихчиси Ибн Арабшоҳ ҳам ўзининг “Ажойиб ал-мақдур фи тарихи Таймур” асарида: “Темур Самарқанднинг атрофлари ва этакларида бир неча қасобалар бунёд қилиб, уларни шаҳарлар келинчаклари бўлган Миср (Қоҳира), Дамашқ, Бағдод, Султония, Шероз каби азим ва марказий шаҳарлар номи билан атади. Самарқанд билан Кеш ўртасида бир бўстон барпо этиб, унда бир қаср қурдирди ва уни Тахта Карача деб атади.” [Ибн Арабшоҳ. 1992, 82 б.].

Бинобарин, Соҳибқироннинг Самарқанд атрофидаги қишлоқларга, машҳур шаҳарлар номини беришда катта маъно ва мазмун бор.

Амир Темур улуғ амирлик мақомига эришгач, биринчи навбатда ўз олдига қўйган буюк мақсадини, яъни кучли марказлашган давлат барпо қилиш ниятини амалга ошира борди.

Соҳибқирон Темур бир неча йиллар олиб борган ҳарбий юришлари, дипломатик маҳорати, усталик билан қўллаган тадбирлари туфайли мамлакат ҳудудларини мўғуллар асоратидан халос этиб, сиёсий тарқоқлик, парокандалик, ўзаро низоларга барҳам бериб, ягона марказлашган давлатга асос солди ва бу давлатни ақл-заковат ва ҳуқуқий асос билан идора қила бошлади. Унинг: “Давлат ишларининг тўққиз улушини кенгаш, тадбир ва машварат, қолган бир улушини қилич билан амалга оширдим”,-деган сўзлари фикримизнинг ёрқин далилидир. Буюк аждодимиз умрининг мазмунини “миллатнинг дардларига дармон бўлишдан иборат” деб билди.

Амир Темур кучли, марказлашган давлат барпо этиш баробарида ўз қудратини жаҳонга машҳур қилиш, ҳудудларини кенгайтириш, жуғрофий кенгликларга чиқиш мақсадида XIV асрнинг 80-йилларидан бошлаб кўплаб ҳарбий юришлар ҳам олиб борди. Унинг давлати 1386-88 йиллардаги “уч йиллик”, 1392-1396 йиллардаги “беш йиллик” ва 1398-1404 йиллардаги “етти йиллик” олиб борилган урушлар натижасида Эрон, Кавказorti ҳудудлари, шимолий Ҳиндистон, Сурия, Ироқ ерлари ҳамда Кичик Осиёнинг катта ерлари ҳисобига кенгайди. Шу тариқа қудратли салтанат вужудга келди ва унинг довуғи бутун оламга ёйилди.

Шу ўринда айтишимиз жоизки, бу юришлар гоҳо мамлакат ҳудудларига тажовуз қилган ажнабий кучларга зарба бериш, гоҳо муқаддас ислом таълимоти ғояларини таҳқирловчилардан ҳимоя қилиш ёхуд Соҳибқирон диёрига доимо душманлик қилиб келган давлатларга қарши сўнгги чора сифатида амалга оширилган.

Соҳибқирон ўзининг жаҳонгирлик юришлари натижасида қўлга киритган юртлари, айрим-айрим ҳудудларни ўз фарзандлари, набираларига

суюрғол мулк қилиб берган, бироқ у ўз салтанатининг юраги, она-юрти Мовароуннахрни бирор зурриёдига мулк қилиб бермади. Демокчимизки, Амир Темур Ватан муқаддаслигини, яғналиги ва бутунлигини ҳар нарсадан устун қўйди.

Амир Темур ўз олдига буюк салтанатнинг ички сиёсати ва ишчан давлат тизимини қадимий тажрибалардан ижодий фойдаланган ҳолда тузиш, ҳарбий сиёсатни замон талаби асосида тобора такомиллаштириб, мўғул истилоси асоратларини тезроқ бартараф этиш, хўжаликни оёққа турғизиш, савдо-сотиқ, ҳунармандчиликни бир меъёрга тушириш ва ривожлантириш, аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш, илм-фан, маданият, меъморчиликни тубдан такомиллаштириш, ободонлаштириш ишларини кенг кўламда жадаллаштириш каби долзарб вазифаларни қўйган эди [Эшов Б.Ж., Одилов А.А. 2014, 442 б.]. Унинг бундай саъй-ҳаракатлари бир неча ўн йиллар инқирозий ҳолатда бўлган улкан ҳудудни қолоқликдан чиқариш, уни юқори тараққиёт босқичига кўтаришда катта куч-ғайрат, билим ва оқилона тадбирларни талаб этар эди.

Хулоса қилиб айтганда, Соҳибқирон Амир Темур Мовароуннахрнинг яхлитлиги ва бутунлигини кўз қорачиғидек асради. Бобокалонимиз ўз даврининг ҳақиқий ватанпарвар фарзанди эди. Унинг ички ва ташқи сиёсати мамлакатни иқтисодий, сиёсий ва маданий жиҳатдан юқори даражага кўтаришга қаратилди. Шу ўринда айтиш жоизки, ҳали бирорта Европа давлатлари ўз конституцияларига эга бўлмаган бир даврда, Амир Темур ўз “Тузуқлари” асосида салтанатни одилона бошқарди.

“Темур тузуқлари” ҳаёт тажрибаси ва синови бошидан ўтган, бир умр эл-юрт, салтанат ташвиши билан яшаган фидойи шахс, буюк давлат арбобининг ўй-фикрлари, мушоҳада ва кечинмаларини ўз ичига жо қилган.

Амир Темур “Тузуқлари”да: “...Одам Атодан бошлаб Хотам ул анбиёгача, улардан ҳозирги дамгача ўтган султонларнинг қонунларини ва туриш-турмушларини донолардан сўраб-суриштирдим. Ҳар қайсиларининг йўл-йўриқлари, туриш-турмушлари, қилиш-қилмишлари, айтган гапларини

хотирамда сақладим ва яхши ахлоқлари, маъқул сифатларидан намуна олиб, унга амал қилдим”,-деб таъкидлашининг ўзи ҳам мазкур шахснинг ўзбек давлатчилиқ тарихида нечоғлиқ катта ўрин тутишининг яққол ифодасидир.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Шарафуддин Али Яздий. “Зафарнома”, Т.: “Камалак”, 1994.
3. Мўминов И. Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли. Т.: “Фан”, 1993.
4. Ибн Арабшоҳ. “Ажойиб ал-мақдур фи тарихи Таймур”. 2-китоб. Т.: “Меҳнат”, 1992.
5. Темур тузуклари. Т.: “Ғафур Ғулом” нашриёти, 1991.
6. Эшов Б.Ж., Одилов А.А. Ўзбекистон тарихи. Т.: “Янги аср авлоди”, 2014.